

IZVJEŠTAJ SA KONFERENCIJE:

NESTALI, SJEĆANJA I MJESTA BUĐENJA SAVJESTI

SARAJEVO, 8-10. MAJ 2011. GODINE

Distribucija:
Interna
Sarajevo, 9. juni 2011. godine
ICMP.JCSI.87.1.bos.doc

I. UVOD

1. U periodu 8-10. maja 2011. godine Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP) u saradnji sa Međunarodnom koalicijom mjesta buđenja savjesti (ICSC) održala je dvodnevnu konferenciju na temu *Nestali, sjećanja i mjesta buđenja savjesti*. Ona je nastavak konferencije na temu *Promoviranje cjelovitog pristupa spomen-obilježjima i sjećanju* kojom je u decembru 2010. godine ICMP otvorio debatu, između udruženja porodica nestalih osoba i civilnog društva iz svih dijelova Zapadnog Balkana o procesu memorijalizacije nakon konflikta. Na drugu konferenciju o memorijalizaciji, ICMP i ICSC su okupili predstavnike udruženja porodica nestalih i organizacija civilnog društva sa područja Zapadnog Balkana, koje se bave pitanjem kako se nositi sa prošlošću, te eksperte iz Argentine, Čilea, Sjeverne Irske i Južne Afrike.
2. Udruženja žrtava, među kojima i predstavnici porodica osoba različite etničke i religijske pripadnosti koji su nestali usljed oružanih sukoba, na konferenciji su imali dragocjenu priliku da razmijene iskustva i zajedno razgovaraju na jedan sveobuhvatan način o načinu odavanja počasti žrtvama počinjenih zverstava koja su rezultirala smrću i nestankom ljudi. Konferencija je uspješno ispunila svrhu okupivši različite grupacije žrtava i udruženja porodica nestalih iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske, kao i definisanja ciljeva procesa sjećanja na nestale, te principa koji treba da vode jedan takav proces.
3. Tokom prvog dana konferencije međunarodni eksperti su održali svoje prezentacije. Bonita Bennett, direktorica muzeja *District Six* iz Južne Afrike govorila je o prisilnom raseljavanju i socijalnoj represiji u toj zemlji u vrijeme aparthejda, te o načinu na koji muzej *District Six* odaje počast na taj teški period u historiji Južne Afrike. Kate Turner, direktorica organizacije *Healing through Remembering* govorila je o načinu na koji se Sjeverna Irska suočva sa nasljeđem nasilne prošlosti. Margarita Romero, predsjednica *Villa Grimaldi Park for Peace* korporacije iz Čilea i Gonzalo Conte, koordinator *Topography of Memory Program* u *Memoria Abierta* u Argentini predstavili su način na koji se sjećaju žrtava i zločina počinjenih tokom Pinochetovog režima u Čileu i doba “državnog” terorizma u Argentini.
4. Drugi dan konferencije posvećen je lokalnim inicijativama sjećanja na Zapadnom Balkanu. Grupacije žrtava i udruženja porodica sa Zapadnog Balkana predstavile su svoje inicijative i projekte. Pored toga, ICMP je prezentirao svoj izvještaj *Promovisanje cjelovitog pristupa memorijalima i sjećanju* sa regionalne konferencije održane u decembru 2010. godine u saradnji sa UNDP-om. Nakon održanih prezentacija učesnici konferencije podijelili su se u radne grupe za diskusiju o dva ključna pitanja: a) Gledajući dugoročno, šta želimo da ostvarimo procesom obilježavanja sjećanja na nestale? i b) Na kojim principima treba da se odvija proces memorijalizacije?
5. U ovom kratkom izvještaju predstavljena je diskusija i ključni zaključci radnih grupa sa konferencije. Ukratko – iako su radili odvojeno, svaka od tri radne grupe došla je do zaključaka o procesu obilježavanja sjećanja koji su imali velike sličnosti. Radna grupa I. je zaključila da treba “podići centralni spomenik svim civilnim žrtvama na državnom nivou.” Radna grupa II došla je do sljedećeg zaključka: “Spomen-obilježje svim civilnim žrtvama rata iz bivše Jugoslavije – isto spomen-obilježje u različitim gradovima u regiji – kao što su Zagreb, Sarajevo, Beograd – može predstavljati odgovarajući oblik obilježavanja sjećanja na žrtve, što bi, istovremeno, društvu prenosilo jednu važnu poruku”. Radna grupa III zaključila je sljedeće: “Problem nestalih osoba je zajednički problem; stoga je prikladno podići zajednički memorijal svim nestalim osobama iz regiona, koje bi predstavljao simbol pomirenja. Svrha zajedničkog spomen-obilježja je priznati i odati počast žrtvama, te pomoći budućim generacijama da se sjećaju prošlosti i iz nje uče, tako da se ono što nam se desilo ne ponovi - nikada više.”

II. RADNA GRUPA I

2.1. Prvi dan, 9. maj 2011., facilitatorica: Amela Suljić, ICMP

2.1.1. Učesnici

1. Amela Međuseljac, udruženje “Žene žrtve rata”
2. Melika Merdžić, udruženje “Žene žrtve rata”
3. Damian Brković, Centar za humanitarno pravo
4. Aleksandra Nedzi, akademski tutor, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu
5. Semina Alekić, Organizacija porodica ubijenih, zarobljenih i nestalih “Vrbanja”, Kotor Varoš
6. Sabaheta Fejzić udruženje “Majke enklava Žepa i Srebrenica”
7. Mehmed Musić, Udruženje za traženje zarobljenih i nestalih osoba Hadžići
8. Zekija Avdibegović, Udruženje porodica nestalih osoba Općine Ilijaš
9. Muradif Bureković, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih osoba “Kalesija 92-95”
10. Safija Hrinjić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih Bošnjaka “Prozor 92-95”
11. Gonzalo Conte, Međunarodna koalicija mjesta buđenja savjesti (ICSC)
12. Margarita Romero, ICSC

2.1.2. Zabilješke i zaključci sa diskusije

6. Primjetno je odsustvo priznanja žrtava rata od strane društva: važno je da takvo priznanje bude vidljivo u društvu.
7. U nekim slučajevima vlada Bosne i Hercegovine (u oba entiteta) ne dopušta obilježavanje mjesta stradanja/zločina.
8. Žrtve moraju imati pravo na reparaciju, kao i pravo da dokumentuju sjećanja.
9. Treba koristiti postojeće zakonske odredbe kako bi se sačuvala mjesta na kojima su počinjena masovna ubistva i mučenje.
10. Mjesta na kojima su počinjena masovna ubistva i lokacije ekshumiranih masovnih grobnica bi trebalo obilaziti najmanje dva puta godišnje. Na taj način, mi (udruženja porodica nestalih) vršimo pritisak na državne organe da se aktivno uključe u obilježavanje sjećanja i procese usmjerene na iznalaženje načina za suočavanje sa prošlošću.
11. Naš cilj je izgraditi društvo koje će svim žrtvama jednako odavati počast: primjer spomen-obilježja civilnim žrtvama u Brčkom je jedinstven po tome što je izgrađen u čast svim žrtvama iz Brčkog. Iako, prema odluci međunarodne zajednice, na spomen-obilježju nema imena žrtava.
12. Potrebno je uključiti eksperte za različite oblasti: historičare, arhitekte, akademike, te uspostaviti veze između njih.
13. Ako žrtve nemaju prostor u kome mogu ispričati svoju priču, one to mogu učiniti putem Interneta. U Agentini je *Memoria Abierta* napravila prostor koji podsjeća na sudnicu, te prikupila informacije na isti način na koji to čini i sud. *Memoria Abierta* historičarima, socijalnim radnicima, psiholozima i žrtvama pruža prostor u kome mogu ispričati svoje priče.
14. Važno je napraviti mapu sjećanja, priznanja i rješenja koja su se pokazala dobrima u praksi, te uspostaviti bližu saradnju sa političarima.

15. Da bi sačuvali nezavisnost i održali dugoročnu perspektivu vrlo je važno pronaći način finansiranja obilježavanja mjesta stradanja i cijelog procesa. Ko će pružiti finansijsku pomoć za te potrebe? U *Villa Grimaldi-ju* u Čileu, osoblje je 15 godina radilo na dobrovoljnoj osnovi, sve dok vlada nije pristala pružiti finansijsku pomoć.
16. Važno je spriječiti uništavanje kuća u kojima su počinjeni ratni zločini i sačuvati ih od propadanja.
17. Važno je napraviti prostor ili prostore ili muzej (na različitim lokacijama u Bosni i Hercegovini ili na području Zapadnog Balkana) gdje će se čuvati predmeti i dokazni material korišteni u postupcima pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju.
18. Mi (udruženja porodica nestalih) moramo početi dijalog i uključiti predstavnike udruženja koja se bore za ljudska prava i aktiviste u tom procesu, te razmijeniti iskustva sa stranim ekspertima.

2.2. Drugi dan, 10. maj 2011., facilitatorica: Amela Suljić, ICMP

2.2.1. Učesnici

1. Gonzalo Conte, ICSC
2. Margarita Romero, ICSC
3. Maria Musi, doktorant
4. Saida Karabašić, udruženje "Izvor", Prijedor
5. Semina Alekić, Organizacija porodica ubijenih, zarobljenih i nestalih "Vrbanja", Kotor Varoš
6. Aida Mustachević, udruženje "Viva žene" Tuzla
7. Branko Jurišić, udruženje "Srpsko građansko vijeće", Zagreb
8. Sead Golić, Udruženje porodica za traženje nestalih i ubijenih Bošnjaka Brčko Distrikta
9. Zerina Zukić, MKCK
10. Goran Bubalo, CRS
11. Suzana Božić, Caritas
12. Hatidža Mehmedović, udruženje građana "Majke Srebrenice"
13. Nura Begović, udruženje građana "Žene Srebrenice"
14. Safija Hrinjić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih Bošnjaka "Prozor 92-95"
15. Hasan Nuhanović, Memorijalni centar Potočari
16. Admir Operta, član ekspertne radne grupe za tranzicijsku pravdu (EWG)
17. Muradif Bureković, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih osoba "Kalesija 92-95"
18. Damian Brković, Centar za humanitarno pravo, Beograd
19. Aleksandra Nedzi, Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu
20. Salih Rasavac, udruženje "Koridor" Sarajevo
21. Šefika Muratagić, udruženje "Ključ budućnosti" Ključ
22. Mehmed Musić, Udruženje za traženje zarobljenih i nestalih osoba Hadžići

2.2.2. Zaključci

19. Cijela grupa se složila da su svih deset principa u vezi sa stvaranjem memorijala vrlo važna, ali su posebno istakli nekoliko za koje su procijenili da bolje odgovaraju njihovoj situaciji i potrebama:
 - **Memorijali treba da odlikavaju potrebe žrtava**
Prije svega, spomenik ili spomen-obilježje treba da bude izgrađeno žrtvama. Prije početka stvaranja spomen-obilježja, potrebno je je o svim elementima razgovarati sa žrtvama, jer one moraju biti uključene u process.

- **Memorijali treba da podstiču dijalog**
Memorijali treba da dovedu do dijaloga. Mi (udruženja porodica nestalih) možemo koristiti postojeće zakone koji reguliraju izgradnju spomenika i spomen-obilježja. Treba da se vodimo za pozitivnim primjerima iz svijeta. Memorijali treba da budu edukativnog karaktera; treba da pričaju priče i podstiču aktivno učenje na osnovu prošlosti (npr. Villa Grimaldi).

Prije izgradnje memorijala potrebno je stvoriti uslove za dijalog kako bi se mogao izraziti identitet. U dijalog treba uključiti mlade osobe.

- **Memorijali bi trebali biti otvoreni za različita tumačenja**
Memorijali mora biti otvoreno za različita tumačenja, a njegov izgled treba da šalje univerzalnu poruku, koja bi svima bila prihvatljiva. Spomen-obilježje treba da predstavlja činjenice o prošlosti, ali bi trebao imati mogućnost i da se razvija u vremenu i prostoru. U tom smislu je važno odrediti kome je memorijal posvećen.
- **Memorijal treba da prepoznaje sve žrtve na isti način i sa istim poštovanjem**
Žrtve moraju osjećati simboliku spomenika ili memorijala. Treba da ih podsjeća na njihove nestale. Žrtve moraju razumjeti značenje spomen-obilježja.

Kako bi memorijal odavao počast žrtvama, potrebno je podržati projekte i inicijative koje uključuju širu zajednicu – posebno mlade naraštaje – u dijalog.

- **Memorijal ne smije biti uvredljiv**
Potrebno je pažljivo odabrati mjesto na kojem će memorijal biti podignut. To znači da se spomen-obilježja jedne zajednice ne smiju podizati na mjestima na kojima su nastradali ljudi iz druge zajednice ili na mjestima na kojima su bili podvrgnuti mučenju. Država mora sačuvati i zaštititi mjesta na kojima su vršena masovna ubistva.
- **Ostalo**
Potrebno je unaprijediti pravne okvire za izgradnju memorijala, tako da omoguće komemoracije na mjestima pritvora, mučenja i na kojima su izvršena masovna ubistva.

Treba podići centralni spomenik svim civilnim žrtvama na državnom nivou. Cilj je prisiliti vladu da preuzme odgovornost za zločine počinjene u prošlosti i da oda počast svim žrtvama.

Imena žrtava (nestalih, žrtava mučenja i svih nevinih ubijenih osoba), te nazive mjesta na kojima su počinjena zvjerstva, smaknuća, mjesta na kojima su ljudi mučeni i sa kojih su nestali trebaju biti sadržana na memorijalima.

III. RADNA GRUPA II

3.1. Prvi dan, 9. maj 2011., facilitatorica: Viktorija Ružičić-Tokić, ICMP

3.1.1. Učesnici

1. Boro Peulić, Republička organizacija ubijenih i zatvorenih boraca i nestalih lica RS
2. Veljko Lazić, Republička organizacija ubijenih i zatvorenih boraca i nestalih lica RS
3. Julijana Rosandić, Zajednica udruga hrvatskih civilnih stradalnika iz Domovinskog rata
4. Ljiljana Alvir, udruga roditelja i porodica zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja "Vukovarske majke"
5. Slavica Marinović, Zajednica udruga hrvatskih civilnih stradalnika iz Domovinskog rata
6. Refika Ališković, udruženje "Mostovi prijateljstva" Prijedor

7. Saida Karabašić, udruženje "Izvor" Prijedor
8. Zvonimir Kubinek, Udruga obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja - Tuzla
9. Smilja Mitrović, Udruženje porodica nestalih boraca i civila Semberije i Majevice
10. Sead Golić, Udruženje porodica za traženje nestalih i ubijenih Bošnjaka Brčko Distrikta
11. Hedija Kasapović, udruženje porodica nestalih osoba "Višegrad 92"
12. Hatidža Mehmedović, udruženje porodica nestalih "Majke Srebrenice"
13. Nura Begović, udruženje porodica nestalih "Žene Srebrenice"
14. Ahmet Grahić, Unija bošnjačkih udruženja porodica zarobljenih i nestalih osoba u Bosni i Hercegovini
15. Elisabeth Silkes, ICSC
16. Bonita Bennett, Muzej *District 6*

3.1.2. Zabilješke i zaključci sa diskusije

- Jedan od osnovnih problema u vezi sa spomen-obilježjima u Bosni i Hercegovini i regiji jeste fizički pristup mjestima. Neke lokacije su danas u privatnom vlasništvu, npr. Keraterm, Omarska i Trnopolje. NVO "Izvor" iz Prijedora se nada da će dobiti trajnu dozvolu pristupa tim lokacijama u budućnosti, ali dok se to ne ostvari, planiraju kreirati virtualne "online" lokacije Keraterma, Omarske i Trnopolja, na isti način na kako je to uradila Memoria Abierta za mjesta patnje, tj. ilegalna mjesta pritvora u Argentini.
- Ponekad tranzicijski procesi žrtvama i društvu šalju suprotne poruke, npr. u slučajevima pretvaranja mjesta na kojima su ljudi biti zatvarani u javne institucije.
- Učesnici se slažu da je jedna od najvažnijih poruka koja se mora prenijeti budućim generacijama je ta da se takvi događaji nikada više ne smiju ponoviti.
- Mi (udruženja porodica nestalih) iz regije ne znamo gdje i na koji način da tražimo donatore. Potrebno je da stvorimo kapacitete za te aktivnosti, kao i za "borbu" za naša prava, tj. zagovaranje u državnim institucijama, rad sa pristrasnim lokalnim vlastima, itd.
- Moramo učiti iz drugih projekata, kao što je *Healing Through Remembering* /Zacjeljivanje kroz sjećanje/ iz Sjeverne Irske; moramo naučiti i na oprečna mišljenja, a da, pri tome, poštujemo jedni druge.
- Potrebno je vidjeti dobre primjere iz drugih zemalja, ali bi i dobre primjere iz regiona trebalo predstaviti u inostranstvu.

3.2. Drugi dan, 10. maj 2011., facilitatorica: Viktorija Ružičić-Tokić, ICMP

3.2.1. Učesnici

1. Snežana Zdravković, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih civila, boraca i policajaca na Kosovu i Metohiji 1998-20..
2. Marko Smokvina, Documenta Zagreb
3. Nataša Lambić, organizacija "Žene u crnom" Beograd
4. Zvonimir Kubinek, Udruga obitelji poginulih i nestalih hrvatskih branitelja - Tuzla
5. Amra Pandžo, udruženje "Mali koraci" Sarajevo
6. Vera Jovanović, Helsinški komitet za ljudska prava BH
7. Milada Hodžić, udruženje prijedorčanki "Izvor" Prijedor
8. Elisabeth Silkes, ICSC
9. Bonita Bennett, Muzej District 6

3.2.2. Zabilješke i zaključci sa diskusije

- Sve tri radne podgrupe koje su radile u okviru Radne grupe II složile su se da kada se govori o memorijalima u fokusu treba da budu žrtve. Memorijali treba da podstiču dijalog i da imaju obrazovnu ulogu.
- Svih deset principa u vezi sa stvaranjem memorijala (dodatak I) su gotovo jednako važna. Ali, kada su u pitanju memorijali potrebno je razmotriti različite oblike, jer spomen-obilježje ne samo da mora biti "opipljivo" (memorijalne ploče, spomenici, memorijalni centri, itd.), nego moraju biti i "neopipljivi", kao što je mreža osoba uključenih u trajni proces razgovora o tome na koji se način nositi sa prošlošću, kakav je projekt Zacjeljivanje rana kroz sjećanje u Sjevernoj Irskoj ili virtualni spomenici Memorie Abierta kojima se može pristupiti putem Interneta.
- Sve žrtve moraju biti priznate.
- Brčko pruža dobar primjer spomen-obilježja bošnjačkim, srpskim i hrvatskim žrtvama koji će se nalaziti u neposrednoj blizini. Tri udruženja u Brčko Distriktu saraduju i međusobno se podržavaju.
- Memorijal svim civilnim žrtvama rata iz bivše Jugoslavije – isto spomen-obilježje u različitim gradovima u regiji – kao što su Zagreb, Sarajevo, Beograd – može predstavljati odgovarajući oblik obilježavanja sjećanja na žrtve, što bi, istovremeno, društvu prenosilo jednu važnu poruku.

IV. RADNA GRUPA III

4.1. Prvi dan, 9. maj 2011., facilitator: Matthew Holliday, ICMP

4.1.1. Učesnici

1. Branko Jurišić, udruženje "Srpsko građansko vijeće" Zagreb
2. Čedomir Marić, Udruženje porodica ubijenih i nestalih lica "Suza"
3. Ervin Blažević, udruženje građana - Optimisti 2004
4. Kate Turner, Zacjeljivanje rana kroz sjećanje
5. Mirjana Miodrag Božin, Udruženje roditelja i porodica uhapšenih, zarobljenih i nestalih lica Srbije i Crne Gore
6. Olgica Božanić, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih osoba Kosova i Metohije
7. Sarafina Kolovrat, Udruga porodica palih i nestalih branitelja domovinskog rata Općine Bugojno

4.1.2. Bilješke sa diskusije

(Učesnici Radnih grupa su komentirali projekt Zacjeljivanje rana kroz sjećanje, koji je predstavila Kate Turner)

- Zacjeljivanje rana kroz sjećanje, ali i svaki proces stvaranja nekog oblika sjećanja nema za svrhu razlikovati ispravno od pogrešnog; radi se o načinu suočavanja sa prošlošću.
- Zacjeljivanje rana kroz sjećanje je organizacija sa raznolikim članstvom, koja okuplja pojedince iz različitih socijalnih krugova, političkih ubjeđenja i vjerske opredjeljenosti. Snagu crpi upravo iz različitosti; to je ključ za sve procese stvaranja nekog oblika sjećanja, jer, što je više osoba angažirano u proces veća je održivost rezultata.
- Odluke odbora organizacije Zacjeljivanje rana kroz sjećanje donose se konsenzusom. Kao

rezultat, političarima je vrlo teško ignorisati odluke Odbora jer su mjerljive, nisu preširoke i odražavanju mišljenje svih članova bez obzira na njihovo porijeklo.

- Civilno društvo predlaže – vlada realizuje. Projekt Zacjeljivanje rana kroz sjećanje pokušava procijentiti šta se može uraditi u smislu sjećanja, ali na vladama je da to i provedu. Zacjeljivanje rana kroz sjećanje je, u suštini, diskusija, koja počinje u najširem krugu članova, o tome šta je potrebno uraditi u smislu stvaranja nekog oblika sjećanja u okviru sveobuhvatnog procesa suočavanja sa prošlošću. Postoji, međutim, i potreba za aktivnostima koje počinju od vrha prema dolje; vlada treba da implementira prijedloge radne grupe projekta Zacjeljivanje rana kroz sjećanje.
- Nastanak projekta Zacjeljivanje rana kroz sjećanje. Projekt nije rezultat odluke. Prije se može reći da predstavlja nešto što se “događalo oko nas” zbog potrebe da se o prošlosti razgovara zajedno o tome kako se suočavati sa prošlošću.
- Zacjeljivanje rana kroz sjećanje u više aspekata podsjeća na ono što radi Memoria Abierta (Argentina). Predstavlja svu strahotu prošlosti na način koji nije strašan; više na način da nam pomogne da razumijemo prošlost.
- O suočavanju sa prošlošću u Sjevernoj Irskoj. Postoje tvrdnje da je sukob u Sjevernoj Irskoj okončan. Zacjeljivanje rana kroz sjećanje tvrdi da nije završen, ali su mu razmjere smanjene. U ovom trenutku se ne vraćamo u situaciju kakvu smo imali 1970-ih, '80-ih ili '90-ih. Međutim, postoji opasnost vraćanja sukoba u narednoj generaciji. Ranije generacije su preminule, tako da ne možemo doći do njihovog sjećanja i vratiti ga. Vezujući se za činjenicu da roditelji i njihovi roditelji djeci i unucima često prenose svoje pristrasne verzije prošlosti, nam daje razloga za zabrinutost.
- Uredu je ne slagati se. U Sjevernoj Irskoj nema konsenzusa ni oko toga da li je sukob počeo prije 30, 80 ili 400 godina. Nema konsenzusa ni oko imena kojim treba nazvati sukob u Sjevernoj Irskoj: Rat, problemi ili terorizam. U situacijama kada je nerealno da će doći do konsenzusa Zacjeljivanje rana kroz sjećanje to prepoznaje i kreće dalje. Najbitnije je uključiti što je više moguće različitih glasova u diskusiju o načinu kako se nositi sa prošlošću.

4.2. Drugi dan, 10. maj 2011., facilitator: Matthew Holliday, ICMP

4.2.1. Učesnici

1. Boro Peulić, Republička organizacija ubijenih i zatvorenih boraca i nestalih lica RS, Republički odbor porodica nestalih lica
2. Ema Čekić, Udruženje porodica nestalih osoba Općine Vogošća
3. Ervin Blažević, udruženje građana “Optimisti 2004”
4. Julijana Rosandić, Zajednica udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata
5. Kate Turner, Zacjeljivanje rana kroz sjećanje
6. Klaudia Kuljuh, ICMP
7. Maria O'reilly, doktorant, Kings College London
8. Milan Mandić, Udruženje porodica nestalih lica Sarajevsko-Romanijske regije
9. Veljko Lazić, Republička organizacija ubijenih i zatvorenih boraca i nestalih lica RS
10. Zekija Avdibegović, Udruženje porodica nestalih osoba Općine Ilijaš

4.2.2. Zabilješke i zaključci sa diskusije

- Memorijali ne smiju biti uvredljivi. Od početka projekta sjećanja potrebno je da se sve strane

slože oko toga da memorijali ne smiju vrijeđati ničija osjećanja.

- Porodice nestalih osoba treba da kroz razgovor pronađu zajednički cilj za zajednički memorijal.
- NVO ne mogu govoriti u ime žrtava; to mogu samo porodice nestalih.
- Porodice nestalih osoba ubijediti vlasti da moramo živjeti zajedno.
- Porodice nestalih osoba trebaju stvoriti uslove za podizanjem memorijala. Da bi se to postiglo, mora doći do promjene stava kod političara i vlasti.
- Važno je da se ne skrnave spomen-obilježja.
- Treba početi malim koracima – razgovorom i uvažavanjem među porodicama nestalih osoba. Ti koraci jesu mali, ali su ipak koraci.
- Treba vremena da bismo se mogli nositi s prošlošću. Fašizam je u Njemačkoj u potpunosti pobijeđen, ali tek nakon 30 godina tišine mjesta stradanja su obilježena.
- Svjedoci prošlih sukoba sve su stariji i malobrojniji. Njihova svjedočanstva su važna kako bi se očuvala sjećanja.
- Proces stvaranja sjećanja je povezan sa priznavanjem i odavanjem počasti nestalima. To je osnovna namjena memorijala.
- Dijalog do kojeg dolazi na konferencijama je prvi korak ka spomen-obilježju; time smo već uključeni u proces memorijalizacije.
- **Ciljevi zajedničkog memorijala za nestale**
Priznati žrtve i odati im počast – nestalima.

Pomoći budućim generacijama da se sjećaju prošlosti i uče iz nje, tako da se nikada ne ponovi ono što se u prošlosti desilo.

- **Zajedničko spomen-obilježje nestalima**
Problem nestalih osoba je zajednički problem, stoga je prikladno i da spomen-obilježje svim nestalim osobama bude zajedničko.

Trebali bismo imati zajedničko spomen-obilježje nestalima. Odbor regionalne koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u bivšoj Jugoslaviji može imati važnu ulogu u stvaranju spomen-obilježja nestalima, što bi predstavljalo simbol pomirenja.

- **Principi koji treba da vode proces memorijalizacije**
Memorijal u obzir treba da uzme i potrebe i želje žrtava i porodica nestalih osoba.

Memorijali treba da podržava dijalog; oni ne predstavljaju kraj priče, nego njen početak.

Spomen-obilježja treba da budu otvorena; ne bi trebala isključivati određene grupe ili sjećanja, nego ih uključiti, tako da sve porodice nestalih osjećaju da spomen-obilježja govore njima i za njih.

Memorijali treba da imaju mogućnost da se razvijaju vremenom, tako da mogu nastaviti približavati i prenositi prošlost budućim generacijama.

Proces kreiranja spomen-obilježja treba da uključuje žrtve i da oslikava njihove potrebe.

Spomen-obilježja ne treba da budu uvredljiva.

Važno je s poštovanjem slušati o iskustvima drugih, čak i ako se ne slažemo sa onim što su rekli.

Važno je obilaziti druga spomen-obilježja drugih.

- **Sljedeći koraci**

ICMP-ov Odjel za pravdu i inicijative civilnog društva planira održati konsultacije sa udruženjima porodica nestalih i nevladinim organizacijama u junu i julu 2011. godine. Svrha konsultacija je nastaviti ono što je početo na konferenciji o nestalima, sjećanju i mjestima buđenja savjesti, kako bi se provjerilo postojanje konsenzusa i radilo na njegovom stvaranju u mono-etničkim forumima, a u vezi sa zaključcima i preporukama konferencije. Taj konsenzus bi postao predmetom razgovora na trećoj regionalnog konferenciji o sjećanju koja je planirana kasnije u ovoj godini. Svrha konsultacija je da se udruženjima porodica pruži siguran prostor za iskrenu i otvorenu diskusiju o zaključcima i preporukama. Procjenjuje se da će svakom procesu konsultacija prisustvovati između 15 i 20 osoba; 75% učesnika će biti iz udruženja porodica, a 25% iz nevladinih organizacija. Planirano je da se konsultacije održe u Banja luci, Sarajevu, Mostaru, Beogradu i Slavonskom Brodu.

ICMP-ov Odjel za pravdu i inicijative civilnog društva će uspostaviti veze između ovih konsultacija, koje planiramo sami provesti I procesa konsultacija koje vodi (uz finansijsku podršku od strane ICMP-a) NVO "Mali koraci" sa partnerima (Organizacija porodica poginulih, zatvorenih i nestalih osoba "Vrbanja" iz Kotor Varoši i Udruženje porodica nestalih osoba Sarajevsko-romanijske regije) na temu "Kako obilježiti Međunarodni dan nestalih osoba".

ICMP-ov Odjel za pravdu i inicijative civilnog društva će podržati univerzalne oblike komemoracije nestalim osobama na Međunarodni dan nestalih.

JCSI planira organizovati treću regionalnu konferenciju krajem septembra ili početkom oktobra. Tom prilikom, nakon uspostavljanja ciljeva i principa kreiranja spomen-obilježja i postizanja konsenzusa oko tih pitanja na "malim" konsultacijama, konferencija će se fokusirati na različite *oblike* memorijala i procese njihovog kreiranja. Neki od potencijalnih međunarodnih govornika su: James E Young, Daniel Liberskind, Horst Hoheisel, i Michaela Melián. JCSI će pozvati i udruženja kojima su dodijeljeni grantovi za projekte u vezi sa sjećanjem da predstave postignute rezultate.

ICMP će tokom ove godine upriličiti i regionalni sastanak na sa predstavnicima zemalja Zapadnog Balkana na visokom nivou kako bi razgovarali o problemima u vezi sa traženjem i identifikacijom nestalih osoba. Na tom sastanku će biti predstavljene i preporuke o stvaranju sjećanja u okviru dijaloga između udruženja porodica nestalih i drugih grupa civilnog društva, koji je finansijski podržao ICMP.

10 PITANJA KOJA MOŽEMO POSTAVITI MEMORIJALIMA¹

Da li u obzir uzima potrebe i želje osoba kojima je namijenjen?

Memorijali često nastaju kako bi govorili u ime zajednice ili grupe. Na početku procesa stvaranja memorijala posebna se pažnja mora posvetiti pitanju ko je uključen u proces i da li su u obzir uzete želje i potrebe osoba kojima je memorijal namijenjen. Neuspješni memorijali su često neprikladni zajednici za koju su napravljeni, jer zajednica nije bila uključena u proces. Ti memorijali imaju tendenciju da ih oni za koje su napravljeni ne osjećaju svojim; postaju uzrokom ogorčenja i ne uspijevaju uključiti prošlost i sadašnjost.

Da li podstiče dijalog?

Upravo iz razloga što su memorijali napravljeni za zajednice i mnoge druge osobe u ovom trenutku, ali i u budućnosti, proces stvaranja trajnih obilježja mora biti proces dijaloga i otvorenosti. Dijalog je osnovna komponenta sjećanja na prošlost, te je time i sastavni dio procesa stvaranja memorijala. Međutim, kako bi memorijal bio istinski uspješan, dijalog ne smije završiti po njegovoj izgradnji. Da bi ispunio svrhu prikazivanja prošlosti u sadašnjem vremenu, memorijal mora biti trajni izvor dijaloga. To je jedini način da se o prošlosti govori bez zadržke i otvoreno, da bi se iz nje učilo i da bi se moglo krenuti dalje.

Da li je otvoren za različita tumačenja?

Prošlost se nikada ne pamti kao samo jedna priča, a dio rada na stvaranju memorijala podrazumijeva prihvatanje i uključivanje različitosti sjećanja i priča. Uspješan memorijal nastao je tako da omogućava pluralitet posmatrača koji će se s njim poistovijetiti. Umjesto isključivanja određenih sjećanja, njegov je zadatak da ih uključi, čime poruka koju šalje postaje univerzalna, a njeno značenje blisko svima. Najuspješniji memorijali su dostupni velikom broju ljudi, među kojima je mnogo onih koji nemaju direktnu vezu sa događajem koji memorijal priziva. Umjesto nametanja jedne verzije prošlosti, memorijali koji su otvoreni različitim uticajima i tumačenjima obogaćeni su daleko većim značenjem u vremenu i prostoru.

Da li ima potencijal da se razvija tokom vremena?

Statični, nepromjenjivi memorijali imaju tendenciju da gube značenje i vremenom postaju nevidljivi. Upravo kao što se naše razumijevanje prošlosti može vremenom promijeniti, tako i memorijal treba biti otvoren za promijenu značenja. Memorijal koji nameće samo jednu, nepromjenjivu sliku prošlosti lako može biti prevaziđen i izgubiti značenje. Memorijali koji se vremenom mijenjaju i razvijaju daleko su uspješniji u prenošenju prošlosti budućim generacijama.

Da li može pomoći da se uči iz prošlosti?

Čuvena misao filozofa Georgea Santayane glasi „oni koji se ne sjećaju prošlosti osuđeni su da je ponove.“² Memorijali nam pomažu da pamtimo prošlost i učimo iz nje, kako se istorija ne bi ponovila. Umjesto tek ritualnog pominjanja sjećanja, uspješni memorijali imaju obrazovnu ulogu kod posmatrača, jer prenose iskustva iz prošlosti u današnje vrijeme i budućnost.

Da li promiču demokratiju?

U prenošenju iskustava iz prošlosti memorijali imaju potencijal da postanu sastavni dijelovi procesa demokratizacije. Međutim, kako bi bili uspješni u promicanju demokratskih vrijednosti, sami memorijali, a posebno proces njihovog nastanka moraju biti demokratski. Uspješni memorijali promovišu ideale uključenosti, pluralizma i tolerancije, jer su nastali na tim vrijednostima i predstavljaju temelje demokratije u zajednicama i cijelom društvu.

¹ 10 Questions to ask a memorial was drafted by Louis Bickford and printed with his permission.

² Iz *The Life of Reason, Volume I*, 1905.

Da li izjednačava i jednako poštuje žrtve?

Dio svrhe koju memorijal treba da ispunjava jeste vraćanje ljudskosti, digniteta i sjećanja onim žrtvama na koje sjeća. Simbolično treba da vrati nešto što je bilo izgubljeno za žrtve i njihove voljene. Međutim, zbog težine njegove dužnosti, mora sjećati na sve žrtve jednako. Ako sadrži imena, važno je pronaći najbolji način da ih se navede, te imati na umu da svaki propust može biti fatalna greška za uspjeh prenošenja poruke memorijala. Žrtve su srž zadatka stvaranja memorijala, stoga je potrebno posebno voditi računa o tome da su sve žrtve predstavljen jednako i sa poštovanjem.

Da li je uvredljiv?

Memorijali koji pogrešno odslikavaju prošlost ili predstavljaju samo jednu verziju prošlosti, nemaju značaja za one grupe čije sjećanje je isključeno. Pošto imaju moć da podstaknu na pomirenje, memorijali imaju moć i da dijele ljude. Memorijali koji imaju više od jedne svrhe, koji okreću ljude jedne protiv drugih, osigurati će da se istorija ponovi. Umjesto promicanja mira i okončanja nasilja i sukoba mogu pokrenuti novi val nasilja.

Da li je vidljiv?

Austrijski pisac Rober Musil jednom prilikom je rekao da „ništa na svijetu nije tako nevidljivo kao spomenik“.³ Spomenici i memorijali imaju tendenciju da se stope sa okolinom – njihovo značenje se zaboravlja i vremenom postaju nedostupni. Memorijali koji ne pozivaju na ili ne potiču interakciju i privlače pažnju postaju nevidljivi; lišeni su emotivnog uticaja i ne mogu se „sjećati“ onih u čije ime su sagrađeni.

Da li je ružan?

Javno izložena umjetnost na neki način ima dužnost da bude ugodna oku. Memorijali, s druge strane, nemaju tu dužnost. Često im je svrha da izazivaju nelagodu, zloslutnost, ponekad čak i strah. Međutim, kada je svrha memorijala da postane sastavni dio zajednice, ne smije pobuđivati niti poticati osjećaj odbojnosti.

³ Robert Musil, *The Posthumous Papers of a Living Author*.

Uloga Mjesta buđenja savjesti u suočavanju sa prošlošću

“Vidjeti prošlost je najvažniji korak u planiranju budućnosti. To je kao pogled u retrovizor; gledajući u to ogledalo vozač ne gleda samo ono što je iza njega, nego se priprema i za ono što će tek doći”.

Eloi Coly, glavni čuvar muzeja
Maison des Esclaves, Senegal

Jedan od osnivača Međunarodne koalicije mjesta buđenja savjesti

Šta su Mjesta buđenja savjesti?

Od Liberije do Srbije, društva koja se oporavljaju nakon sukoba i počinjenih zvjerstava, često se zavjetuju istom cilju: “nikada više”.

Kako zaista sprečavamo ponavljanje strahota iz prošlosti? Kako promičemo vrijednosti koje nas potiču na pozitivne korake?

Godine 1999. mala grupa istaknutih osoba koje se bave pitanjima naslijeđa i ljudskih prava počela se baviti idejom kako historijski značajna mjesta mogu postati novi centri za dijalog o gorućim problemima sa kojima se njihova društva trenutno suočavaju. U grupi su se našli predstavnici uvaženih institucija za zaštitu historije, sa ciljem da mjesta koja obilježavaju njihovo historijsko naslijeđe postanu još relevantnija u društvu: Britansko nacionalno povjerenstvo, Služba nacionalnih parkova Sjedinjenih država i senegalska Direkcija za /historijsko/ naslijeđe. U grupi su se našli i aktivisti za ljudska prava iz Rusije, Argentine, Bangladeša i drugih mjesta koja su bila svjedocima moći koju mjesta sjećanja na prošlost imaju u pokretanju društva i promicanju novog dijaloga bez obzira na različitosti. Zajedno su osmislili novu vrstu društvene institucije koju su nazvali “Mjesta buđenja savjesti”, a posvećeni su postizanju tri cilja:

- tumačenje historije kroz mjesto.
- Poticanje dijaloga o aktuelnim društvenim pitanjima i promovisanje demokratskih i humanitarnih vrijednosti.
- Poboljšati mogućnosti uključivanja javnosti u ta društvena pitanja.

Osnovani su Međunarodnu koaliciju mjesta buđenja savjesti kako bi podržali zajednice širom svijeta da stvaraju svoje centre sjećanja i djelovanja. Od osnivanja Koalicije, broj članova je porastao na preko 250 u 45 zemalja. Mjesta sjećanja nisu obavezno posvećena sjećanju na počinjene zločine – tu su mjesta poput muzeja Terzin Memorial u Češkoj, koji je posvećen žrtvama holokausta, do muzeja Lower East Side Tenement u New Yorku koji se bavi pričama imigrantskih porodica. Svi članovi nastoje osmisliti različite i inovativne pristupe suočavanju sa najkontroverznijim trenucima njihove historije. Spajanjem vrhunskih eksperata, pojedinačnih priča iz različitih perspektiva i brižljivim podržavanjem dijaloga, Mjesta buđenja savjesti otvaraju jedinstven prostor za društva koja se spajaju kroz miran i produktivan društveni dijalog.

Kako Mjesta buđenja savjesti pomažu u suočavanju sa strahotama iz prošlosti i sprečavanju budućih?

Zahtijevanjem pravde za počinjene zločine: suđenjem počiniočima, reformiranjem nepravednih zakona i uspostavljanjem komisija za otkrivanje istine – ključni su koraci u sprečavanju budućih zločina. To su, međutim, krhki i nestalni procesi ukoliko ne naiđu na podršku angažovane javnosti koja traži odgovore i poduzima korake da riješi nove nepravde koje se nameću. Mjesta buđenja savjesti imaju važnu ulogu u stvaranju javne podrške procesima traženja istine. Imajući u vidu da naslijeđa kršenja ljudskih prava nisu statična, da se svakog dana pojavljuju u nekom novom obliku, Mjesta buđenja savjesti pružaju prostor za trajan, dinamičan dijalog među novim generacijama o tome kako se prošlost može iskoristiti za stvaranje bolje budućnosti.

Dvadeset godina nakon vojne diktature u Argentini većina počinitelja nije kažnjena za zločine, a brojni su građani tražili povratak vojne vlasti. Jedan od osnivača Koalicije mjesta buđenja savjesti Memoria Abierta, savez argentinskih organizacija kojese bave ljudskim pravima, mapirala je, obilježila i osigurala trajno sjećanje na mjesta koja se dovode u vezu sa mučenjima i zatvorima u Buenos Airesu, te organizovala stotine javnih akcija sjećanja na “nestale”. Uz to, Memoria Abierta posjeduje veliki arhiv i ogroman broj dokumenata o nestancima, a sve je dostupno kroz “Topografia de la Memoria” (Topografija sjećanja), internet stranicu na kojoj su mapirane stotine centara u Buenos Airesu i drugim dijelovima zemlje, što je stanovnicima pružilo mogućnost da prepoznaju mjesta iz njihovog susjedstva koja su nekada korištena za mučenje <http://www.memoriaabierta.org.ar/ccd> Ti su napori doveli do ponovnog podizanja optužnica, pružajući ključne dokaze za suđenja, a uspjeli su izdejstvovati i predsjednički dekret za otvaranje trajnog “Prostora za sjećanje i ljudska prava” u ESMA-i, ozloglašenom mjestu mučenja i zatvaranja. Danas Memoria ima putujuću izložbu *Slike za sjećanja* čime javno prikazuju svjedočenja, materijale iz medija, fotografije i drugi arhivski material, kako bi rasvijetlili događaje iz prošlosti i podržali dijalog o događajima od prije 30 godina i posljedicama kojena društvo imaju danas. Izložbom se obučavaju mladi vodiči, koji pomažu oživjeti dokumente i transformisati ih u mogućnosti za među-generacijsku diskusiju o prošlosti i načinima sprečavanja budućih zločina.

U Cape Town-u, u Južnoj Africi, muzej Distrikt 6 napravio je trajni centar koji okuplja ljude iz jedne zajednice, a svrha mu je sjećanje i oporavak, kao osnova za materijalnu kompenzaciju žrtvama aparthejda. Muzej Distrikt 6 je pokrio pod lokalne Metodističke crkve sa ugrađenom mapom susjedstva, koje je do temelja srušeno 1966. godine, da bi se izgradilo naselje namijenjeno isključivo bijelcima. Pozvane su hiljade bivših stanovnika da naprave mapu i u nju unesu svoja sjećanja na domove i poslove koje su izgubili. Taj process je spojio hiljade osoba koje su raseljene tokom režima aparthejda. Oni su pokušali zaustaviti izgradnju naselja samo za bijelce i pokušali pokrenuti inicijativu za reparaciju zemljišta održavanjem sudskih procesa u vezi sa povratom zemljišta u muzeju. Danas Muzej radi sa različitim grupama na novim problemima koji se pojavljuju – od spajanja zainteresovanih strana do planiranja budućeg razvoja naselja i podizanja nivoa svjesnosti o tome kako je svjetsko fudbalsko prvenstvo 2010. godine uticalo na društvene zajednice u Cape Townu.

Poticanje liječenja rana iz prošlosti i pomirenja: U radikalno različitim kontekstima, zajednice posmatraju javne oblike sjećanja kao suštinski značajne za pravdu, plasiranje istine, pomirenja, reparacije i suočavanja sa prošlošću – kao u Ruandi, gdje su mnogi odbili sahraniti svoje mrtve dok nije urađena adekvatna identifikacija. Komisije za traženje istine od Južne Afrike do Sjeverne Leonea pozvale su na stvaranje spomen-obilježja kako bi osigurale trajnu reformu. Međutim, spomen-obilježja koja ističu etničku superiornost mogu produbiti podjele, čak izazvati i nasilje. Mjesta buđenja savjesti u zemljama koje se oporavljaju od sukoba svjesno kreiraju programe koji uključuju ljude potpuno različitih iskustava i mišljenja da uđu u otvoreni dijalog i podrže zacjeljivanje rana i pomirenje.

U Liberiji, Mjesta buđenja savjesti održala su prvu radionicu “mapiranja tijelom” gdje su učesnici svih generacija i etničkih grupa, uključujući i amputirce, supruge poginulih boraca i druge, došle na mjesto zajedničkog sjećanja da podijele lična iskustva iz 14-godišnjeg građanskog rata. Kroz razgovor o tim iskustvima nastajali su crteži, slike i “mape tijela” – slike ljudskih tijela u prirodnoj veličini – kako bi izrazili svoja sjećanja i prepoznali put kojim treba da krenu naprijed. Izložbu i radionicu su podržali bivši komesari za istinu, kao najvažniji prvi korak u primjeni preporuka Komisije za stvaranje spomen-obilježja i vidljivog, javnog sjećanja na građanski rat.

Šta uraditi kada se suočimo sa “sukobljenim pričama”? Kako opisati i pokazati kontroverzne predmete iz vremena sukoba? Kako kreirati programe iz ovih materijala u obrazovne svrhe? U Sjevernoj Irskoj, Zacjeljivanje rana kroz sjećanje (HTR) je obiman projekt koji uključuje širu zajednicu, a u njemu učestvuju pojedinci različitih političkih, društvenih i religijskih perspektiva koji se sastaju kako bi rješavali probleme i koncentrisali se na pronalaženje najboljeg načina da se nose sa prošlošću i sukobom u i u vezi sa Sjevernom Irskom. HTR je jedinstven po tome što osigurava sveobuhvatnu uključenost svih zainteresovanih strana i ispitivanje izvodljivosti i koliko je korisno sjećati se sukoba, ten a taj način stvarati bolju budućnost za sve. Kroz trajne interne razgovore, istraživanja, okrugle stolove, konferencije i programe komunikacije sa javnošću, HTR je sačinio niz izvještaja, ponudio različite opcije, prezentovao diskusije i revizije, koji podržavaju nastavak informisane diskusije u društvu – to uključuje zajednice, političke stranke i nalogodavce.

Sprečavanje zločina u budućnosti: 2008. godine, na 75. godišnjicu Hitlerovog preuzimanja vlasti u Njemačkoj, članak New York Timesa govorio je o tome kako je za većinu mladih ljudi holokaust događaj daleko od njihove današnje stvarnosti. Mjesta buđenja savjesti pozivaju mlade ljude da stvaraju sopstvene veze između prošlosti i sadašnjosti, te potom odluče kako da se nose sa problemima današnjice.

Četiri sata udaljen od Perma u Rusiji, u zabačenom selu na Uralu nalaze se objekti i bodljikava žica logora Perm-36, dijela ogromnog sistema logora Gulaga, koji su se smatrali radnim logorima i u kojima se kontrolisalo stanovništvo za vrijeme postojanja Sovjetskog saveza. Perm-36 je bio u upotrebi još uz doba Staljinizma, tokom 1980-ih, gdje su zatvarani poznati politički disidenti i obični građani. Pioniri u aktivizmu za ljudska prava i historičari spasili su logor od namjernog uništavanja da bi napravili Muzej Gulaga u Permu-36. Danas muzej obilaze studenti, koji prolaze kroz ćelije i radionice razgovarajući o tome kako je bilo živjeti tu, te kako se logor uklapa u obimniji okvir represije sovjetskog sistema. Muzej radi sa studentima i pomaže im da kroz razgovor sa svojom porodicom dođu do informacija o dobu Sovjetskog saveza, često inicirajući takve razgovore prvi puta. Koristeći istoriju logora i svoje porodice, studenti organizuju radionice kako bi definisali svoju viziju demokratije i ustanovili na koji način će je promovisati. Zbog udaljenosti, Muzej ima tek oko 15,000 posjeta godišnje. Međutim, organizuju se izložbe o istoriji tog mjesta, koje putuju po regiji i zemlji kako bi došle do još većeg broja ljudi, a prate ih edukatori, koji podržavaju diskusije u svim zajednicama u koje dolaze. Mjesto buđenja savjesti Villa Grimaldi park mira u Čileu je bivše mjesto jednog od najznačajnijih tajnih centara zatvaranja i mučenja u Čileu, gdje su bile zatvorene hiljade zatvorenika od kojih je 230 nestalo ili pogubljeno po naredbi snaga sigurnosti Pinochetovog režima. Osim što predstavlja kao važan centar liječenja rana iz prošlosti za stvarne žrtve, Villa Grimaldi pokušava prenijeti iskustvo tog mjesta novim generacijama. To ne podrazumijeva samo studentske posjete, kada oni razgovaraju sa preživjelim i imaju priliku iz prve ruke čuti o tome šta se tamo događalo. Uz to, Villa grimaldi radi sa učenicima i nastavnicima na prepoznavanju najbitnijih problema sa kojima se suočavaju mladi ljudi u procesu obrazovanja, a tiče se nasljedstva diktatorskog režima. Villa Grimaldi je otkrila kulturu isključivanja, nasilja i autoritarnog režima koji je doveo do zlostavljanja, ksenofobije i drugih oblika diskriminacije. Upravo zato što su nestali, na mjestima kao što je Villa Grimaldi, u velikom broju bili student-aktivisti, najsurovije naslijeđe diktatorskog režima je upravo nedostatak političke angažovanosti među mladim ljudima, stvaranjem apatije koja omogućuje nasilje u školama.

Zauzvrat, Villa Grimaldi je razvila partnerstvo sa Ministarstvom obrazovanja, Ministarstvom za ljudska prava, učiteljima i školskom administracijom kako bi razvili program rada sa mladima koji to mjesto i njegovu istoriju koristi kao početnu tačku za dijalog o tome kako se studenti mogu suprotstaviti problemima sa kojima se danas suočavaju u školama. Program prepoznaje mehanizme diskriminacije, razdvajanja i sistematskog provođenja nasilja kroz Villu Grimaldi, ali i uspješne strategije za organizovanje otpora i stvaranje društvenih pokreta koji vode ka boljitku. Svaki razred prepoznaje specifične probleme prisutne u njihovoj školi i stvara projekte koji to mogu riješiti.

Globalna mreža za zagovaranje: uz zajednički rad na svakom mjestu buđenja savjesti, Koalicija podržava i mreže mjesta koja zajedno pokušavaju riješiti goruća pitanja u svojim regijama. Do danas je Koalicija pokrenula nekoliko regionalnih i tematskih mreža Mjesta buđenja savjesti koje se bave zajedničkom istorijom i pokušavaju naći rješenje za zajedničke, trenutne probleme. Te mreže organizuju koordinirane kampanje za povećanu uključenost javnosti u rješavanje problema za koje procijene da su najhitnija.

Kao primjer može poslužiti Muzej Oslobođilačkog rata, koji predstavlja sjećanje na genocid u Bangladešu iz 1971. a pomogao je u suđenju počiniocima zločina. Ogromna arhivska građa tog muzeja služi kao izvor dokaza za sudske procese pokrenute ove godine. Radeći zajedno širom Azije, Mjesta buđenja savjesti koriste i svoje istorije sukoba i perioda slaganja kako bi napravili model etničkog i religijskog pluralizma u regiji i potakli organizovanje različitih vladinih i nevladinih inicijativa koje će uključiti mlade u promoviranje ovih vrijednosti.

Filozof George Santayana rekao je da je "onaj ko zaboravi prošlost osuđen na to da je ponovi". Mjesta buđenja savjesti ne samo da pomažu ljudima da se sjećaju prošlosti, nego pomažu i prepoznati načine na koje mogu predstavljati važne aktere u stvaranju bolje budućnosti.